

Instytut Rolnictwa i Ogrodnictwa, Uniwersytet w Siedlcach, ul. B. Prusa 14, 08-110 Siedlce, Polska

*e-mail: maria.lugowska@uph.edu.pl

TERESA SKRAJNA^{ID}, MARIA D. ŁUGOWSKA^{ID}*

Rośliny lecznicze w parkach podworskich Podlasia Zachodniego

Medicinal plants in the manor parks of Western Podlasie

Abstrakt. W latach 2010–2020 przeprowadzono inwentaryzację florystyczną, wybranych 50 parków podworskich położonych w krajobrazie rolniczym Podlasia Zachodniego. Celem badań było określenie składu gatunkowego, częstości występowania i zasobności stanowisk gatunków o właściwościach leczniczych. W zinwentaryzowanej florz wykazano 263 gatunki roślin zielarskich. Najliczniejszą grupę stanowiły rodzime gatunki – apofity i sontaneofity (206 taksonów), a z form życiowych hemikryptofity (111 gatunków) i terofity (68 gatunków). Gatunki zielarskie najczęściej zaliczane były do bardzo rzadkich, rzadkich i rozproszonych – 125 taksonów, występujących z niewielkim pokryciem. Częstych i bardzo częstych gatunków było 87 (m.in. *Achillea millefolium*, *Anemone nemorosa*), a pospolitych 51 (m.in. *Arctium tomentosum*, *Aegopodium podagraria*, *Ballota nigra* i inne), notowanych licznie w znacznym pokryciu. Analizowana flora lecznicza może dostarczać 8 różnych surowców zielarskich: ziela, jako surowca do celów farmaceutycznych (najwięcej – 120 gatunków), korzeni (23 gatunki), liści (18 gatunków), kwiatów (18 gatunków), kory (11 gatunków), nasion (5 gatunków) i mieszanego surowca (68 gatunków). Najczęściej podawane właściwości terapeutyczne i pielęgnacyjne to działanie przeciwzapalne, przeciwbólowe, moczopędne, wykrztuśne, nasercowe i gojące.

Słowa kluczowe: parki podworskie, surowce roślinne, zioła

WSTĘP

Aktualnie na świecie obserwuje się dynamiczny wzrost zapotrzebowania na surowce zielarskie [Howes i in. 2020]. Około 80% leczniczych substancji roślinnych pochodzi z upraw zielarskich, pozostałe 20% pozyskiwane jest ze stanowisk naturalnych i seminaturalnych [Kozłowski i in. 2019]. Miejscem zbioru roślin leczniczych są również siedliska synantropijne o niskim nasileniu czynników antropogenicznych, takie jak: seminaturalne łąki i pastwiska, pola uprawne prowadzone w systemie agro-leśnym, ekologicznym, odłogi oraz uprawy na obszarach prawnie chronionych [Kozłowski i in. 2008, Oliwa i in. 2016, Skrajna

Cytowanie: Skrajna T., Ługowska M.D., 2025. Rośliny lecznicze w parkach podworskich Podlasia Zachodniego. Ann. Hort., online first, 1–25. <https://doi.org/10.24326/ah.2025.5511>

i Bogusz 2019, Ługowska i in. 2022]. Do takich siedlisk można zaliczyć zaniedbane parki podworskie, które w krajobrazie rolniczym tworzą wyspy wysokiej zieleni.

Zrównoważone zbiory ziół ze stanowisk naturalnych i półnaturalnych mają przede wszystkim na uwadze zachowanie ciągłości występujących populacji [Staniszewski i in. 2019, Bilek 2020]. Zmiany w strukturze użytkowania gruntów oraz zmiany klimatyczne przyczyniają się do zanikania niektórych gatunków o wąskiej amplitudzie ekologicznej.

Celem badań było określenie składu gatunkowego, częstości występowania i zasobności stanowisk gatunków o znaczeniu zielarskim na terenie zaniedbanych parków podworskich Podlasia Zachodniego.

W ostatnich latach, na skutek wielkiej dominacji przemysłu farmaceutycznego oraz ciągłego zwiększania roli leków w leczeniu wielu schorzeń, rośnie zainteresowanie ziołolecznictwem. Wzrost wykorzystywania ziół obserwowany jest w medycynie współczesnej, jak również w różnych suplementach dostępnych bez recepty.

Pomimo stałego rozszerzania asortymentu ziół uprawnych to zbiór z siedlisk naturalnych i seminaturalnych jest nadal ważnym źródłem zaopatrzenia przemysłu zielarskiego. Niektórzy badacze wskazują również na możliwość wykorzystania innych siedlisk, w tym zaburzonych, które mogą być siedliskami zastępczymi dla cennych gatunków leczniczych jako potencjalnego źródła surowca leczniczego [Bacler-Żbikowska i in. 2023].

Celem badań była analiza składu gatunkowego oraz częstość występowania roślin leczniczych o wybranym działaniu terapeutycznym w agrocenozach Mazowieckiego Parku Krajobrazowego.

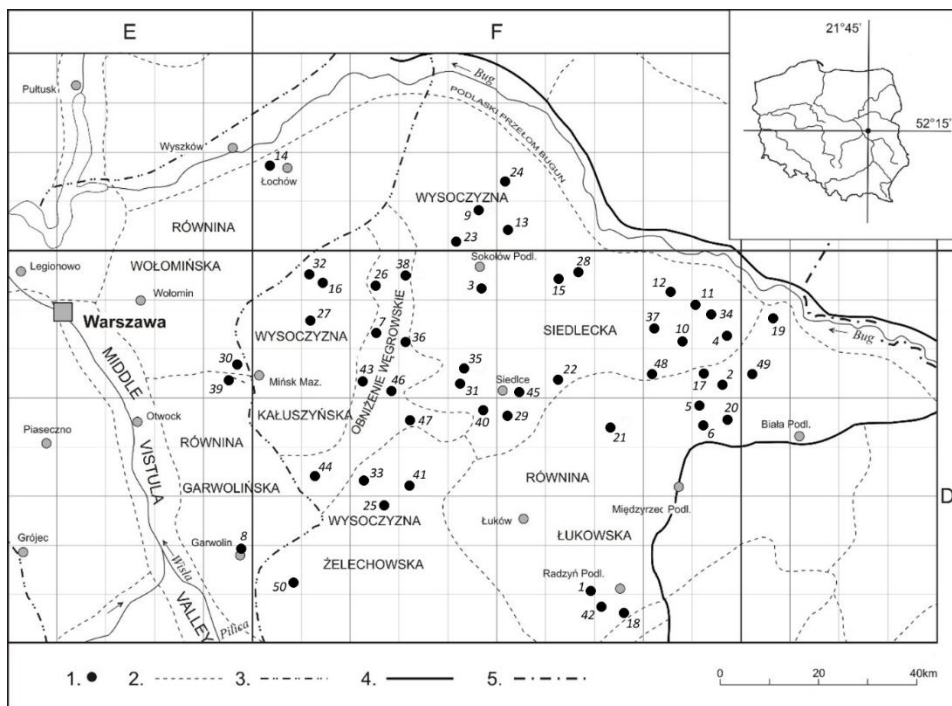
TEREN BADAŃ

Badane założenia dworsko-parkowe rozmieszczone są między 22°59'17"E a 22°53'46"E oraz 52°28'47.87"N a 52°0'1.02"N, we wschodniej części województwa mazowieckiego (ryc. 1). W podziale fizjograficznym [Kondracki 2002] jest to północny fragment Niziny Południowopodlaskiej, stanowiącej najbardziej na wschód wysunięty obszar prowincji Nizin Środkowopolskich. W systemie kartograficznym Polski ATPOL [Zajac 1978] lokalizują się w kwadracie FC8510 i GD2000.

MATERIAŁ I METODY

W latach 2010–2020 na terenie wybranych 50 parków podworskich, o łącznej powierzchni ponad 180 ha, prowadzono badania florystyczne metodą Braun-Blanqueta. Ogółem wykonano 550 zdjęć fitosocjologicznych i ponad 200 spisów florystycznych. Sporządzono tabelaryczny wykaz zinwentaryzowanych gatunków roślin naczyniowych o znaczeniu zielarskim [Broda i Mowszowicz 2000, Farmakopea Polska X 2014, Bacler-Żbikowska i Stebel 2023]. Dla każdego z wyróżnionych gatunków podano krótką charakterystykę, która obejmowała: pochodzenie gatunków i formy życiowe [Rutkowski 2007, Zajac i in. 2009, Tokarska-Guzik i in. 2014]. Określono częstość występowania według umownej skali, zakładając, że liczba stanowisk = liczba obiektów, przyjęto, że gatunek bardzo rzadki występuje na 1–2 stanowiskach, rzadki na 3–5, rozproszony na 6–12, częsty na 13–20, bardzo częsty na 21–35, pospolity na 36–50. Podano rodzaj surowca dla poszczególnych gatunków (ziele herb – h, kwiaty flower – f, liście leaves – l, kora cortex – c, korzenie root – r, nasiona seeds – s, owoce fruit – fr, pączki gemmae – g). Do określenia właściwości terapeutycznych wykorzystano prace Kora [1996], Broda i Mowszowicz [2000], Bomanowska [2003], Podlewski i Chwalibogowska-Podlewska [2010], Frohne

[2010], Bacler-Żbikowska i Stebel [2023], a pielęgnacyjnych Richardson [1998]. Nomenklaturę botaniczną dla analizowanych gatunków roślin podano według Mirka i in. [2020].

1 – Adamów, 2 – Bajorza, 3 – Bajorza, 4 – Chłopków, 5 – Dołubowo-Wyręby, 6 – Dziadkowskie, 7 – Gałki, 8 – Garwolin, 9 – Grodzisk, 10 – Grodzisk k. Łosic, 11 – Hruszniew, 12 – Huszlew, 13 – Jabłonna Lacka, 14 – Kaliska, 15 – Karskie, 16 – Kobylanka, 17 – Kobylany, 18 – Kock, 19 – Korczew, 20 – Kownaty, 21 – Krzesk Majątek, 22 – Krzymosze, 23 – Kupientyn, 24 – Kurowice, 25 – Latowicz, 26 – Liw, 27 – Łaziska, 28 – Mołomotki, 29 – Mościbrody, 30 – Niedziałka, 31 – Niwiski, 32 – Nowa Wieś, 33 – Oleksiana, 34 – Ostromęczyn, 35 – Ostrówek, 36 – Proszew, 37 – Puczyce, 38 – Ruchna, 39 – Ruda Mazowiecka, 40 – Serock, 41 – Seroczyn, 42 – Serokomla, 43 – Sinołęka, 44 – Starogród, 45 – Stok Lacki, 46 – Sucha Stara, 47 – Szostek, 48 – Topór, 49 – Wólka Nosowska, 50 – Żelechów

Ryc. 1. Teren badań. 1 – miejscowości, w których prowadzono obserwacje (numeracja zgodna z zamieszczonym wykazem miejscowości), 2 – granica mezoregionu, 3 – granica makroregionów, 4 – granica prowincji, 5 – granica kraju

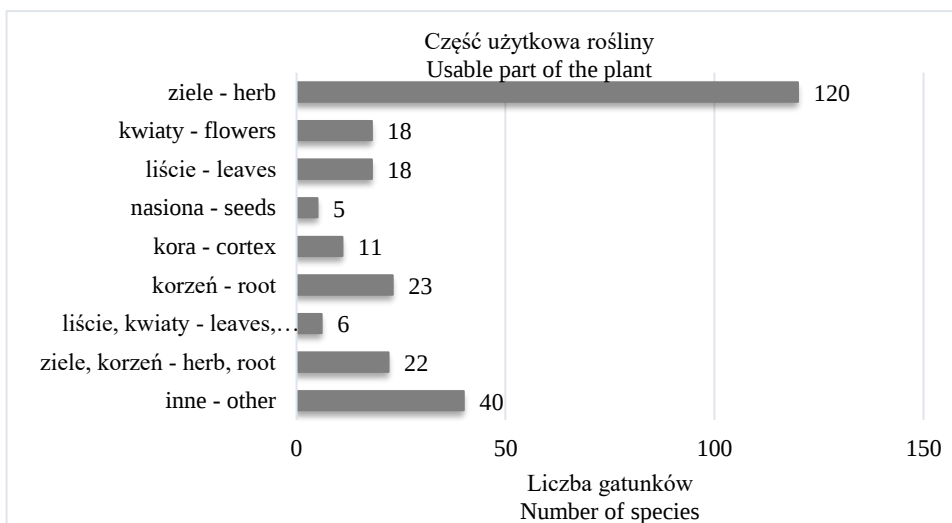
Fig. 1. Study area. 1 – localities where observations were conducted (numbering according to the provided list of localities), 2 – mesoregion border, 3 – macroregion border, 4 – province border, 5 – country border

WYNIKI BADAŃ

Flora naczyniowa siedlisk marginalnych liczy 263 gatunki roślin o znaczeniu – zielarskim (tab. 1). Decydująca większość to rodzime gatunki – apofity i spontaneofity. Należało do nich ogółem 206 taksonów (78,3%). Z obcych gatunków najliczniejszą grupę stanowiły archeofity (35 gatunki – 13,3%).

Analiza form życiowych wykazała najliczniejszy udział hemikryptofitów – 111 gatunków (42,2% flory), znacznie mniej liczną grupę stanowiły terofity – 68 gatunków (25,8%). Ponadto występowało tam 30 gatunków (11,4%) fanerofitów i 22 gatunki (8,3%) geofitów. Wśród wyróżnionych gatunków roślin zielarskich prawie połowa zaliczana była do bardzo rzadkich, rzadkich i rozproszonych, a ogółem obejmowała 125 gatunków (47,5%). Najczęściej gatunki z tej grupy występowały nielicznie, osiągając niewielkie pokrycie.

Gatunków częstych i bardzo częstych odnotowano 87, co stanowi 33,1% analizowanej flory zielarskiej, były to m.in.: *Achillea millefolium*, *Anemone nemorosa*, *Artemisia campestris*, natomiast pospolitych 51 (19,4% flory), takich jak: *Arctium tomentosum*, *Aegopodium podagraria*, *Ballota nigra*, *Carpinus betulus*, *Chelidonium majus*, *Euonymus europaeus*, *Galium aparine*, *Geum urbanum* i innych. Występowały one w znacznym pokryciu lub masowo.

Ryc. 2. Podział gatunków zielarskich w zależności od dostarczanych surowców leczniczych

Fig. 2. Division of herbal species depending on the medicinal raw materials supplied

Występująca w parkach podworskich flora może dostarczać 8 różnych rodzajów surowców zielarskich (ryc. 2): ziela (120 gatunków), korzeni (23 gatunki), liści (18 gatunków), kwiatów (18 gatunków), kory (11 gatunków), nasion (5 gatunków), owoców (5 gatunków) i mieszanego surowca (63 gatunki).

Wśród właściwości terapeutycznych najczęściej jako pierwsze podawane było działanie przeciwzapalne, przeciwbólowe, moczopędne, wykrztuśne, nasercowe, gojące czy antyseptyczne. Natomiast działanie kosmetyczne, mające zastosowanie w ogólnej pielęgnacji, włosów, cery, skóry trądzikowej i innych, wykazuje aż 46 gatunków pospolitych i częstych, masowo występujących w parkach podworskich.

DYSKUSJA

Flora zielarska badanych siedlisk marginalnych jest bogatsza niż flory lecznicze z innych siedlisk terenów rolniczych [Bomanowska 2003, Ziemińska-Smyk i Trąba 2003, Kowalik i Bacler-Żbikowska 2016, Skrajna i Bogusz 2019, Ługowska i in. 2022, Ługowska i Skrajna 2024], ale uboższa niż zielarska szata roślinna terenów rekreacyjnych wschodniej części województwa śląskiego, charakteryzująca się znacznym stopniem naturalności [Jędrzejko i Tajer 2009]. Na wielkość i różnorodność zasobów zielarskich badanych obiektów, miała wpływ duża różnorodność występujących siedlisk oraz mozaika sąsiadujących ekosystemów, na co wskazują liczne badania [Kowalik i Bacler-Żbikowska 2016, Skrajna i Bogusz 2019, Ługowska i in. 2022, Ługowska i Skrajna 2024]. Z roślin naczyniowych badanego terenu można pozyskać 8 rodzajów zielarskich [Kohlmünzer 1998, Broda i Mowszowicz 2000]. Najliczniej reprezentowanym surowcem było ziele (herb) analogicznie jak w surowcach pozyskiwanych w innych regionach [Jędrzejko i Tajer 2009]. Właściwości terapeutyczne związane są z obecnością substancji biologicznie czynnych w surowcach, często wykazujące na szeroki zakres działania [Kohlmünzer 1998, Broda i Mowszowicz 2000]. Podobnie szerokie zastosowanie pielęgnacyjne mają wyciągi, napary czy ekstrakty zielarskie i były od wieków wykorzystywane w naturalnej pielęgnacji ciała [Richardson 1978].

WNIOSKI

1. Parki podworskie są miejscem występowania licznej grupy gatunków roślin naczyniowych o znaczeniu zielarskim notowanych w znacznym pokryciu.
2. Jako surowiec może być zbierana grupa gatunków pospolitych i częstych, notowanych w wysokim pokryciu, ale w miejscach najmniej narażonych na negatywne oddziaływanie otaczających je agrocenoz.
3. Sposób gospodarowania na obszarze objętym badaniami stwarza dogodne warunki do pozyskiwania wysokiej jakości produkcji rolniczej i zachowania bioróżnorodności, w tym gatunków roślin leczniczych wykorzystywanych nie tylko przez zielarzy amatorów.
4. Duża grupa występujących w parkach podworskich gatunków ziół ma zastosowanie kosmetyczne w pielęgnacji ciała.

PIŚMIENNICTWO

- Bacler-Żbikowska B., Stebel A., 2023. Katalog roślin leczniczych aktualnie dopuszczonych do stosowania w medycynie konwencjonalnej w Polsce. Wyd. Śląski Uniwersytet Medyczny, Katowice, 1–132.
- Bilek M., 2020. Pozyskiwanie roślin leczniczych ze stanu naturalnego w świetle wymogów przemysłu farmaceutycznego i zasad gospodarki leśnej. Podkarpac. Wiad. Rol. 1, 30–33.
- Bomanowska A., 2003. Chwasty – rośliny lecznicze we florze segetalnej Kampinoskiego Parku Narodowego. Pam. Puł. 134, 33–40.
- Broda B., Mowszowicz J., 2000. Przewodnik po oznaczaniu roślin leczniczych, trujących i użytkowych. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Farmakopea Polska X, 2014. Tom I. Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne, Warszawa.

- Frohne D., 2010. Leksykon roślin leczniczych. MedPharm Polska, Wrocław.
- Howes M.J.R., Quave C.L., Collemare J., Tatsis C., Twilley D., Lulekal E., Farlow A., Li L., Cazar M.-E., Leaman D.J., Prescott T.A.K., Milliken W., Martin C., De Canha M.N., Lall N., Qin H., Walker B.E., Vasquez-Londono C., Allkin B., Rivers M., Simmonds M.S.J., Bell E., Battison A., Felix J., Forest F., Leon C., Williams C., Lughadha E.N., 2020. Molecules from nature: reconciling biodiversity conservation and global healthcare imperatives for sustainable use of medicinal plants and fungi. *Plante* 2, 463–481. <https://doi.org/10.1002/ppp3.10138>
- Jędrzejko K., Tajer A., 2009. Ocena naturalnych zasobów roślin naczyniowych na terenie ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych „Źródła Boliny Południowej” Katowice „Wesoła Fala” Mysłowice oraz „Park Zadole” Katowice ze szczególnym uwzględnieniem gatunków leczniczych. *Ann. Acad. Med. Siles.* 63(5), 25–40.
- Kohlmünzer S., 1998. *Farmakognozja – podręcznik dla studentów farmacji*. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Kondracki J., 2002. *Regiony klimatyczne Polski*. Wyd. PWN, Warszawa.
- Kora M., 1996. *Zielona medycyna. Apterapia, homeopatia, ziołolecznictwo. Przewodnik pacjenta*. Oficyna Wydawnicza Eko-Vital, Warszawa.
- Kowalik K.A., Bacłar-Żbikowska B.D., 2016. Materiały do flory roślin naczyniowych Wyżyny Śląskiej ze szczególnym uwzględnieniem roślin leczniczych. Cz. 1. Dolina Potoku Psarskiego. *Ann. Acad. Med. Siles.* (online) 70, 103–112. <https://doi.org/10.18794/aams/60855>
- Kozłowski J.A., Adamczak A., Buchwald W., Forycka A., 2008. Zasoby roślin zielarskich w stanie naturalnym w Polsce i możliwości ich wykorzystania. *Panacea* 3(24), 9–11.
- Kozłowski J.A., Wielgosz T., Nawrot J., Nowak G., Dawid-Pač R., Kuczyński S., 2019. *Zielarnia. Jak czerpać ze skarbów natury*. Wyd. Publicat, Poznań.
- Ługowska M., Skrajna T., 2024. Udział gatunków roślin zielarskich w zbiorowiskach łąk użytkowanych ekstensywnie. *Agron. Sci.* 79(1), 86–99. <https://doi.org/10.24326/as.2024.5300>
- Ługowska M., Skrajna T., Tsos O., 2022. Udział roślin zielarskich w zbiorowiskach segetalnych w dolinach rzecznych. *Agron. Sci.* 77(4), 93–107. <http://doi.org/10.24326/as.2022.4.7>
- Mirek Z., Piękoś-Mirkowa H., Zajac A., Zajac M., 2020. Vascular plants of Poland, an annotated checklist. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- Oliwa J., Baran J., Barabasz-Krasny B., Możdżeń K., 2016. Ocena możliwości pozyskiwania roślin leczniczych ze stanu naturalnego na przykładzie gminy Żurawica (woj. podkarpackie, południowa Polska). *Ann. UMCS, s. EEE, Horticultura* 26(4), 53–65.
- Podlewski J., Chwalibogowska-Podlewska A., 2010. *Leki współczesnej terapii. Tom II. Medical Tribune Polska*, Warszawa, 927–977.
- Richardson R., 1998. *Księga mądrości natury. Twój Styl*, Warszawa, 63–127.
- Rutkowski L., 2007. *Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski*. PWN, Warszawa.
- Skrajna T., Bogusz A., 2019. Zasoby zielarskie w agrocenozach Mińskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. *Agron. Sci.* 74(1), 31–41. <http://dx.doi.org/10.24326/as.2019.1.3>
- Staniszewski P., Bilek M., Ekiert R., 2019. Zbiór roślin leczniczych w środowisku leśnym i jego ograniczenia. *Las Pol.* 24, 34–35.
- Tokarska-Guzik B., Dajdok Z., Zajac M., Zajac A., Urbisz A., Danielewicz W., Hołdyński Cz., 2014. Rośliny obcego pochodzenia w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem gatunków inwazyjnych. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa.
- Zajac A., 1978. Atlas of distribution of vascular plants on Poland (ATPOL). *Taxon* 27(5–6), 481–484.
- Zajac M., Zajac A., Tokarska-Guzik B., 2009. Extinct and endangered archaeophytes and the dynamics of their diversity in Poland. *Biodiv. Res. Conserv.* 13, 17–24. <https://doi.org/10.2478/v10119-009-0004-4>
- Ziemińska-Smyk M., Trąba Cz., 2003. Udział gatunków leczniczych w zbiorowiskach zbóż otuliny Roztoczańskiego Parku Narodowego. *Pam. Puł.* 137, 263–269.

Źródło finansowania: Badania przeprowadzone w ramach zadania badawczego nr 38/20/B finansowane z dotacji na naukę przyznanej przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Abstract. In the years 2010–2020, a floristic inventory was conducted in 50 selected manor parks located in the agricultural landscape of Western Podlasie. The aim of the study was to determine the species composition, frequency of occurrence and abundance of sites of species with medicinal properties. The inventoried flora revealed 263 species of herbal plants. The most numerous group were native species – apophytes and sontaneophytes (206 taxa), and among life forms, hemicryptophytes (111 species) and therophytes (68 species). Herbal species were most often classified as very rare, rare and scattered – 125 taxa, occurring with little coverage. There were 87 frequent and very frequent species, including *Achillea millefolium*, *Anemone nemorosa*, and 51 common ones, including *Arctium tomentosum*, *Aegopodium podagraria*, *Ballota nigra* and others, recorded in large numbers with a significant coverage. The analyzed medicinal flora can provide 8 different herbal raw materials: herb, as a raw material for pharmaceutical purposes (the most – 120 species), roots (23 species), leaves (18 species), flowers (18 species), bark (11 species), seeds (5 species) and mixed raw material (68 species). The most frequently reported therapeutic and care properties are anti-inflammatory, analgesic, diuretic, expectorant, cardiac and healing.

Keywords: manor parks, plant raw materials, herbs

Otrzymano/Received: 10.03.2025.
Zaakceptowano/Accepted: 12.05.2025
Online first: 3.06.2025

